

Kertomisen muodot

EETTISEN TEKSTIN PERUSELEMENTTEJÄ:

1. Kerronta
2. Kuvaus (kuvaileva)
3. Dialogi
4. Kuva (tilanne)
5. Kohtaus
6. Eläytymisesitys
7. Sisäinen monologi
8. Tajunnanvirta

Hyvä kirjoittaja rytmittää tekstinsä niin, että se etenee vaihtelevasti ja pitää elävyydellään lukijan otteessaan. Rytmitys alkaa erimittaisista lauseista, jatkuu kappalejakona ja esiintyy kertomisen eri muotoina: kerrontana, kuvauksena, kuvana, kohtauksena ja dialogina.

Kerronnalla

edetään nopeasti ja esitetään vähässä tilassa tapahtumien kannalta tarpeellista asiatietoa.

Kuvausjaksot

ovat suvantopaikkoja joihin juonen eteneminen pysähtyy.

Eepinen kuva

muistuttaa kuvausta. Ero on siinä, että se syntyy yleensä liikkuvan, liikettä tulkitsevan ja

kerrontaa käyttävän eepisen esittämisen yhteydessä.

Kohtauksessa

kertomisen tempo nopeutuu ja jännite tihenee, mukana on useimmiten dialogia.

Dialogi

on tärkeä henkilökuvaamisen väline. Henkilöiden luonne ja ajatusmaailma konkretisoidaan heidän puheidensa kautta ja heidän motiivinsa ja elämänasenteensa tulee niissä esiin.

Objektiivinen nykykertoja pyrkii kuvaamaan henkilöitä myös sisältäpäin ja käyttää ajatusjaksojen kuvaamiseen eriasteisia tekniikoita, eläytymisesitystä, sisäistä monologia tai suoraa tajunnanvirtaa.

Kerronta

Sekatyömies Nieminen, Iisakki, oli puuvillatehtaan kirjoissa, päivät palkannauttijana, yöt vuokranmaksajana. Tosin työpäivä saattoi v nähtää vuorokauden jopa kaksikin käsittävääksi, mutta tällainen niinsanottu ylityö ei toki ollut pakollista, vaan mies sai milloin tahansa valita joko sen tai lopputilin.

(Lauri Viita, Moreeni)

Kerronta on asiallista ja yleistävää selostamista, jossa ei pysähdytä kerrottavan yksityiskohtiin vaan esitetään siitä olennainen. Perinteisessä juoninovellissa ja romaanissa se on keskeisessä roolissa, kun taas uudemmissa romaani- ja novellityypeissä sen osuus on supistunut vähäiseksi, lähinnä kehystäväksi alun, lopun ja jaksojen rajat merkitseväksi selostustehtäväksi. Joidenkin lajiteoreetikkojen mukaan suora kertomatapa on vain täydentävä eikä tärkein eepin esittämisen muoto.

Kerronta on eräänlaista historiallista toteamista. Se on selittävää, tiivistävää ja yhteenveotoja tekevää. Se liikkuu suhteellisen vapaasti ajassa ja paikassa. Sillä esitetään kertomuksissa ja novelleissa, joissa ei ole mahdollista liikua laajan muodon puitteissa, vähässä tilassa tapahtumankulun kannalta tarpeellista asiati-
toa.

Välitöntä ja havainnollista vaikutelmaa kerronta ei kykene luomaan.

Kuvaus

Jukolan talo, eteläisessä Hämeessä, seisoo erään mäen pohjoisella rinteellä, liki Toukolan kylää. Sen läheisin ympäristö on kivinen tanner, mutta

alempana alkaa pellot, joissa, ennen kuin talo oli häviöön mennyt, aaltoili teräinen vilja. Peltojen alla on niittu apilaäyräinen, halkileikkaama monipolvisen ojan.

(Aleksis Kivi, Seitsemän veljestä)

Hänen silmäkulmansa olivat isot ja ulkonevat, ne ympäröivät vankkana kehyksenä harittavia silmiä kuin joitakin linsejä. Hänen otsansa ei ollut korkea, mutta ei erittäin matalakaan. Yksitoista vaakasuoraa ryppyä siinä oli, ja vasemman kulman päällä puolikuun muotoinen sinipunerva arpi. Siihen oli pompannut kerran leimakirves kuusen kimmoisesta oksasta.

*(Veikko Huovinen,
Havukka-ahon ajattelija)*

Kuvaus on havainnollistava eepin esittämisen muoto. Kuvausta käytetään tavallisesti luonnehdittaessa tarinan henkilöitä ja ympäristöä. Sen avulla hahmotetaan tapahtumapaikat ja annetaan henkilöille identiteetti ja persoonallisuus. Sen avulla rakennetaan myös kerrottavan atmosfääri ja sen elämäntuntu. Laajan romaanin hitaasti etenevässä esitystavassa on tilaa ja tilaisuuksia maalailevalle ja visuaaliselle kuvaukselle. Sitä käytetään myös novelleissa henkilö- ja ympäristökuvauksen välineenä. Kuvaus on tärkeä kerronnan muoto esim. Tshehovin novelleissa.

Tapahtumakulun kannalta kuvausjaksot ovat lepokohtia. Kuvaukselle onkin ominaista, että juonen ja tapahtumien ketjun eteneminen tuntuu siinä pysähtyvän. Aikamuodoista riippumatta kuvaukselle on ominaista voimakas havainnollisuus, tässä ja nyt vaikutelma, joka konkretisoi kuvattavan vastaanottajalle läsnäolevaksi ja nykyhetkeksi. Se kietoo lukijan kuvattuun maailmaan kuin vieden sen sisäpuolelle ja asettaa paikallaolevan todistajan asemaan. Vaikka kuvaus on juonen lepokohta, siinä saattaa olla elementtejä, jotka panevat alulle seuraavan tapahtumien vyöryn ja pohjustavat konfliktia, johon joudutaan, esimerkiksi ennakointien avulla tai paljastamalla henkilöiden motiiveja.

Kuva

(EPPINEN KUVA, TILANNE)

”

Metsästä kuului tömähdys, ja vartiomies kääntyi nopeasti pudottaen kiväärin olaltaan kainaloonsa. Oksa rasahti metsässä ja mies päästi varmistimen. Sitten hän otti muutaman askeleen äänen suuntaan ja jäi kuuntelemaan. Rahikainen liukui kuin käärme keittiön luo ja tarttui sen vieressä kumollaan olevaan keittostiaan alkaen hiljaa vetää sitä pensaikon suojaan.

Metsässä tömähti jälleen. Vartiomies kysyi teeskennellyn römeällä äänellä, pelkokaan peitellen:

- Tunnussana.

(Väinö Linna, Tuntematon sotilas)

”

Eppinen kuva muistuttaa kuvausta. Ero on siinä, että se syntyy yleensä liikkuvan, liikettä tulkitsevan ja kerrontaa käyttävän eppisen esittämisen yhteydessä. Se on kuvausta suppeampi tekstijakso. Sillekin on ominaista havainnollisuus, visuaalisuus ja juonen etenemisen kannalta tapahtumakulkua hidastava ja pysähdyttävä vaikutus. Kuva voi vedota muihinkin aisteihin kuin näkemiseen, sisältää esimerkiksi kuulovaikutelman.

Kuvassa on kuvausta selvemmin kyse lähemisestä visuaaliseen taiteeseen (elokuvaan) näkö- ja kuulokuvina ja niiden yhdistelminä. Eppinen kuva on usein kuin pysäytetty kuva, yksi havainto, aistimuksen havainnollistava tilanne tai aistimussarja, jolla havainnollistetaan henkilön olemus, tilanne, miljö.

Jos Linna kirjoittaisi: "Rokka istui mehevällä mättäällä ja puhdisti konepistooliaan, kun kaksi vihollista lähestyi äänettömästi takaapäin", olisi kyseessä kerronta.

Jos hän kirjoittaisi: "Rokka puhdisti konepistooliaan mehevällä mättäällä. Kun hän sattumoisin vilkaisi taakseen hän näki kahden vihollisen lähestyvän itseään", olisi kyseessä kuva. Lukija asetetaan Rokan tilanteeseen, Rokan housuihin. Edellisessä esimerkissä näemme tapahtumat kertojan välityksellä.

Kohta

”

Keittiöltä jaettiin kaurapuuroa, jonka sekaan oli pantu sinistyneitä ja muutenkin ellottavan näköisiä lihanpalasia.

- Juu. Konia on. Hietanen otti suustaan pureskelemansa ruston. - Kaikest päättäen vielä mustalaisen hevosest. Täs näky piiskanjälki nimittäi.

- Eipäs purnata ruuasta. Liha on ehtottomasti vaatimukset täyttävää.

Se oli komppanian uuden vääpelin, ylikersantti Sinkkosen ääni. Hän oli ensi kertaa palvelustoisessa, sillä hän oli vasta tullut. Korsumäen kaatumisesta saakka oli Mäkilä hoidellut vääpelinikin tehtävät. Sinkkonen oli yli nelikymmenvuotias kapitulanti, ja jo ensimmäisistä sanoistaan lähtien kykenemätön suhtautumaan oikein miehiin. Hän oli pukeutunut hyvään univormuun. Valkoinen kaulus pilkotti kaulassa ja jalassa komeilivat uudet pitkävartiset lapikkaat, joiden varret oli käännetty alas. Hän ei olisi voinut tökerömmän tervehtiä miehiä, ja Hietanen katselikin vähän aikaa häntä ja sanoi sitten:

- Kuka päästä tommotti suustans?

- Minä. Olen komppanian uusi vääpeli, ja ensimmäiseksi huomautan, ettei tuo alituinen valittaminen sovi suomalaisen sotilaan arvolle. Olösuhteisiin nähden ruoka on hyvää.

Lehto istui mättäällä ja söi pakin kannesta. Itse pakkari oli hänen vieressään maassa, ja kun Sinkkonen astui sen lähelle, sanoi Lehto kuivasti:

- Olosuhteisiin nähden on suotavaa, ettes potkase sitä mun pakkianj nurin.

Sinkkosen niska alkoi punoittaa, ja helotus lisääntyi kun Rahikainen laushti:

- Eihän se arvo tuota valittamista sietäisi, mutta sotaoloissa sitä pitää katsella sormien välistä. Ja onhan se kyllä toisaalta niinkin, ettei

se hevosen vika ole, jos sitä vanhetessa sitkistyy.

Ensi kerran elämässään tämä kasarmiesilu tajusi, ettei hänelle annettu minkäänlaista arvoa, ja se järkytti häntä perinpohjin.

(Väinö Linna, Tuntematon sotilas)

Kohtausta muistuttaa näytelmän tai elokuvan kohtausta. Se koostuu useammista elementeistä kuin eepinen kuva ja tilanne, sillä sen aineksia ovat kuvattujen henkilöiden konfliktit ja niihin liittyvä dialogi. Kohtauksessa henkilöt joutuvat mielentilojensa valtaan, törmäävät yhteen ympäristön kanssa ja tekevät ratkaisujaan. Se on näytelmän ja elokuvan kohtauksen tavoin toiminnallinen, mutta siinä on yleensä myös kertoja mukana näkymättömänä todistajana ja raportoijana.

Kohtauksessa kertomisen tempo nopeutuu ja jännite tihentyy. Intensiivisyyden ohella sillekin on ominainen nykyhetken vaikutelma, koska henkilöiden puhe ja toiminta on yleensä preesensissä. Kohtauskin on siten havainnollinen eepisen esittämisen muoto. Kohtaukset ovat usein suhteellisen laajoja tekstijaksoja, jotka ovat etenevän toiminnan ratkaisuvia käännteitä ja huippukohtia. Se saattaa sisältää myös muita kerronnan muotoja. Dialogi on lähes aina kuvattujen henkilöiden vuoropuhelua eikä kertojan selostamaa dialogia.

Eläytymisesitys

Isäntä yritti muistella, koska hän oli nähnyt sen viimeksi. Silloinko kun he olivat juoneet kahvia, tässä tämän pöydän äärellä. Vai ulkona, kantamassa jotain? Ei, se oli ollut myöhemmin illalla, hän oli tulossa tallilta, ja karjakko oli tullut pihalla vastaan. Mutta mihin se oli ollut menossa?

(Marja-Liisa Vartio, Se on sitten kevät)

Eläytymisesitys on kertojan tekstiä, joka sisällöllisesti ilmaisee kuvattujen henkilöiden aja-

tuksia ja tunteita. Muodollisesti sen erottaa sisäisestä monologista, ajatuspuheesta 3. persoonan muodosta ja johtolauseen puuttumisesta. (Koska olin nähnyt sen viimeksi, isäntä ajatteli)

Kyse on kertojan eläytymisestä kuvattun henkilön asemaan ja hänen tuntemustensa ja ajatustensa esittämisestä niin, että ne eivät ole minä- vaan hänmuodossa. Joskus eläytymisesitystä on pidetty tajunnanvirtaesityksen synonyyminä tai sen yhtenä muotona. Se on kuitenkin vasta siirtymä kohti tajunnanvirran kuvaamista, ei vielä suoraa ajatus- ja miellevirtaa.

Sisäinen monologi

He olivat ajaneet parikymmentä minuuttia ja olivat lämpimällä tiellä suuren suon kohdalla.

Mitähän rupeaisin tekemään kun pääsen perille, hän ajatteli. Menisinkö soille ja korpiin ja koettaisin löytää kesän viimeisiä hilloja, rupeaisin salvamaan rakennukseen uusia hirsikertoja, ja menisin merelle illalla, kun punainen pehmeä aurinko on matalalla ja laittaisin kuntoon pyyntiä. Mitään rauhaa en kuitenkaan saa.

*Hän katseli ympärille, kun auto kulki aurin-
gonpaisteessa lämpimällä tiellä.*

Nuo monenlaiset metsät, hän mielti, ne syntyivät silloin, kun lapsena ja poikana vuoltiin pihkaista puuta, ja hän muisti sen puun hajun, ja tehtiin pieniä nuotioita, ja kivitettiin oravia ja liikuttiin puitten alla. Ne kai jäivät vielä, kun minä lähdin.

(Antti Hyry, Oikeastaan ihminen)

Sisäinen monologi (ajatuspuhe, äänetön puhe) on askel eläytymisesityksestä kohti suoraa tajunnanvirtaa.

Nykyisin pyritään kirjoittamaan objektiivisesti, ilman varsinaista kertojaa. Tällainen kerronta etenee draamallisesti, kohtausten ja dialogien muodossa. Siihen liittyy suppeaa, persoonatonta selostusta tapahtumista. Siihen kuu-

luu myös henkilöahmo, joka nousee etualalle kohtausten välissä ja jonka tietoisuus avautuu lukijalle sisäisenä monologina

Kyse on ikäänkuin puhumatta jätetystä puheesta tai äänettömästä puheesta. Se on viimeistellympää ja puheenomaisempaa kuin muistia ja ajatuskulkua matkiva tajunnavirtakuvaus. Se rikkoo kieliopin sääntöjä vähemmän kuin suora tajunnavirtakuvaus. Dialogin tavoin sekin käyttää väli- tai johtolauseina tekijän kommentteja "hän ajatteli", "hän tunsi", yleensä kolmannessa persoonassa.

Sisäistä monologia voidaan jo dialogin tavoin pitää objektiivisuutta tavoittelevana kerroksen muotona.

Tajunnavirta

”

Kuuntele, Bloom kuunteli. Kamarimusiikkia. Sähkövät sormet soittivat jälleen diskantissa. Pieni hetki. Long John Big Ben. Yks yks, yks, yks, kaks yks kolme, neljä.

Meri, tuuli lehdet ukkonen vedet ammuvat lehmät karjatori kukot, kanat ei kieu, käärmeet sssihisee. Ruttledgen ovi, ii se vingehii ei se on melua. Menuettia Don Giovannista hän nyt soittaa. Hovipukuja linnan saleissa tanssii. Kurjuus. Vihreitä nälkiintyneitä naamoja ulkopuolella syövät suolaheinää. Sievää tuo on. Katso: kat kat kat kat kat.

Akustiikka se on. Helinä. Niinkuin Lisztin unkarilaiset rapsodiat, mustasilmäiset. Helmiä. Pizaroita. Sadetta! Didl idl adl udl udl. Hsss. Nyt. Ehkä nyt. Ennemmin.

(James Joyse, Odyseus)

”

Tajunnavirtatekniikalla pyritään luomaan sisäinen kuva ihmisestä ja hänen maailmastaan. Sillä esitetään kuvattavan henkilön tajunnan liikkeitä, ajatukset, muistikuvat, tunteet ja elämykset. Ei kuitenkaan puheena vaan puhetta ja sanallistamista edeltävässä tilassa. Se voi olla välimerkitöntä ja rikkoo kieliopin käytäntöjä lauserakenteissaan.

Tajunnavirtakuvaus toimii nykykirjailijan välineenä nimenomaan nykyhetkisyyden vaihtelun tuottamiseksi: kirjoittaja häivyttää itsensä ja antaa henkilöiden tajuntojen tulla esiin. Menemällä tähän sisäiseen maailmaan, hän antaa seipitetyille ihmisille psyyken. Psykologisen tarkkuuden tuloksena kertovan kirjallisuuden ihmiskuva on syventynyt ja monipuolistunut

Dialogi

Dialogi on eepissä kohtauksessa suunnitteen samassa asemassa kuin se on näytelmän tai elokuvan kohtauksessa. Toisin kuin näytelmässä se on kerronnassa vain yksi henkilöiden ja tapahtumien esittämisen välineistä. Dialogissa puhuvat kuvatut henkilöt itse. Muodollinen tunnusmerkki on vuoropuhelun kirjoittaminen työpografisesti siten, että repliikkejä edeltää ajatusviiva tai ne pannaan lainausmerkkien sisään. Näytelmän dialogissa repliikkien eteen on merkitty roolihenkilön nimi. Epiikassa tällaisen käytännön korvaa selitys tai johtolause, josta käy ilmi kuka puhuu.

Dialogilla on hyvin tärkeä osa kertovassa kirjallisuudessa, joka yleensä kuvaa hyvin keskeisesti ihmistä ja ihmissuhteita. Kuvattujen henkilöiden elämään kuuluu ajatusten ja tietojen vaihto keskustelun kautta. Se on myös tärkeä henkilökuvauksen väline. Henkilöiden luonne ja ajatusmaailma konkretisoidaan heidän puheidensa kautta ja heidän motiivinsa ja elämänasenteensa tulee niissä esiin.

Kirjoittajan on kuitenkin muistettava, että puhuessaan ihmiset eivät paljasta tunteitaan ja ajatuksiaan yhtä avoimesti kuin itsekseen ajatteleva henkilö. Eikä sellainen olisi tarinan etenemisen ja kiinnostavuuden kannalta edes taroituksenmukaista. Nykykirjallisuudessa mieluummin paljastetaan henkilön ajatus- ja tunnemaailma sisäisen monologin tai tajunnavirtakuvausten kautta.

Hyvä dialogi on taloudellista, selkeää ja

yksinkertaista, kuitenkin niin, että rivien väleissä on ilmaa. Dialogin voima on siinä, mitä jätetään sanomatta. Hyvä dialogi sisältää enemmän kuin aluksi näyttää.

Dialogijaksot ovat tilanepuhetta, ne antavat tietoa, rakentavat henkilökuva, paljastavat motiiveja ja vievät tapahtumia ja kertomuksen juonta eteenpäin.

Taitavan kirjoittajan käsissä dialogi on keino, jolla laukaistaan jännitteitä tai luodaan uusia, rytmitetään tekstiä ja ennen muuta vältetään selittävää suoraa kerrontaa.

Repliikin sanoja voidaan ilmaista ennakkoon:

Pölkkynen sahasi puita hampaat irvessä. Naapuri oli vetelehtinyt aidan taakse nojailemaan ja tokaisi: (Huom! Kaksoispiste, kun lause ennakoit tulevan repliikin.)

- On sulla tylsä saha.

Pölkkynen oikaisi selkänsä ja kääntyi kuin hidastetussa filmissä. Saha jäi väpäjämään oksaiseen kuusipölliin.

Tai:

Pölkkynen sahasi puita hampaat irvessä. Naapuri oli vetelehtinyt aidan taakse nojailemaan. (Ei kaksoispistettä, kun lause ei ennakoit repliikkiä)

- On sulla tylsä saha.

Pölkkynen oikaisi selkänsä ja kääntyi kuin hidastetussa filmissä. Saha jäi ...

Repliikin sanoja ilmaistaan yleensä johtolauseessa:

Pölkkynen sahasi puita hampaat irvessä.

- On sulla tylsä saha, **aidan taakse vetelehtinyt naapuri tokaisi.** Pölkkynen oikaisi selkänsä ja kääntyi kuin hidastetussa filmissä. Saha jäi väpäjämään oksaiseen kuusipölliin.

- On mulla kirveskin, **Pölkkynen murahti.** - Haluatko tietää kuinka tylsä?

Naapurilähti kuin muina miehinä laahustelemaan ties minne.

- Hyvää, **sanoi Mustapartainen mies,** päivää. (Mieti onko repliikin sisään upotettu johtolause aina tarpeen. Tästä tulee helposti maneerit)

Ei näin (jos repliikissä ei ole johtolauseetta):

Pölkkynen sahasi puita hampaat irvessä. Naapuri oli vetelehtinyt aidan taakse nojailemaan.

- On sulla tylsä saha. Pölkkynen oikaisi selkänsä ja kääntyi kuin...

(Repliikissä ei ole johtolauseetta. On vaikea hahmottaa mihin se loppuu)

Vaan näin:

Pölkkynen sahasi puita hampaat irvessä. Naapuri oli vetelehtinyt aidan taakse nojailemaan.

- On sulla tylsä saha.

Pölkkynen oikaisi selkänsä ja kääntyi kuin...

(Siis uusi kappale johtolauseettoman repliikin jälkeen)

Tai näin:

Pölkkynen sahasi puita hampaat irvessä.

- On sulla tylsä saha, **aidan taakse vetelehtinyt naapuri tokaisi.** Pölkkynen oikaisi selkänsä ja kääntyi kuin hidastetussa...

(Jos repliikissä on johtolause, voi teksti jatkua heti sen jälkeen)

Johtolauseetta on syytä käyttää vain silloin kun se juonen tai selkeuden kannalta on välttämätöntä.

Parenteesi (= selite) johtolauseessa

Johtolauseissa tulisi sellaisia parenteesia käyttä erityisen säästeliäästi, jotka ilmaisevat repliikin lausumistavan. Usein toistuessaan ko. johtolauseet savat helposti koomisen sävyn ja paljastavat samalla kirjoittajan taitamattomuuden kätkeä repliikkiin vihjeen, millä äänensävyllä tai volyyymilla repliikki on lausuttu.

Esim.

- Minä lähdän, eikä minua kukaan estä, hän sanoi **painokkaasti.**

- Turpa kiinni, Jussi ähkäisi, puhisi, örisi, **älähti, puuskahti, karjaisi, sopersi itkuisesti, huokaisi raskaasti...**

Jokainen tämänkaltainen johtolause on repliikin parenteesi, selite. Hyvän repliikin vatiemus on kuitenkin, että sen täytyy itsessään sisältää selite, eli että lukija vaistoaa, millä tavalla repliikki on lausuttu. Sanajärjestyksellä saa jo paljon aikaan. (Minä rakastan sinua – Sinua minä rakastan – Rakastan minä sinua – Minä sinua rakastan). Toinen hyvä keino on

antaa vastausrepliiikissä vihje edellisen puhujan ilmaisutavasta.

Esim.

- *Minä rakastan sinua, hän murahti/kuiskasi/ puuskahti/nyyhkäisi.*

Edellisen johtolausevaihtoehdot ovat kaikki selitteitä. Vastaus voi hyvinkin korvata selitteen:

- *Esko, älä puserra niin kovaa.*
- *Pitääkö naapurienkin se tietää!*
- *Etkö uskalla sanoa sitä ääneen.*
- *Kumpaa, sitä kahvikuppia vai minua?*
- *Mitä sinä mutisit?*
- *Älä hyvä mies naurata.*
- *Pyyhi nyt edes nenäsi.*
- *Ei sinun silti itkeä tarvitse.*

Seuraava esimerkki on myös tyypillinen: *Kalle puristi kätensä rajusti nyrkkiin samalla kun hänen ohimosuonensa pullistuivat ja sitten hän karjaisi:*

- *Helvetti!*

Ensin johtolauseessa kerrotaan kahteenkin kertaan, miten Kalle menetteli, ja sitten huudetaan päälle repliikki. Toinen tai toinen on liikaa. Jos tuo helvetti-huuto tulee dialogiin edellistä repliikkiä vasten, lukija kyllä ymmärtää kiihtymyksen pelkästä repliikistä.

Repliikki ei saa selittää

Älä pane henkilösi puhumaan lukijalle tarkoitettuja selityksiä. Lukijan aliarvioiminen on paha virhe. Kirjoittajan on uskottava, että lukija ymmärtää vihjeenkin, jos se annetaan riittävän selkeästi. Selkeys ei merkitse, että pitäisi selostaa. Hyvä repliikki on taloudellinen. Jos repliikki on selittävä, syntyy helposti vaikutelma, että repliikkiä ei lausutakaan toiselle osapuolelle, vaan kirjoittaja puhuu suoraan lukijalle:

- *Herääpäs nyt ukkoseni, että ehdit ajoissa töihin sinne Valmetille, jonne olet kohta kolmekymmentä vuotta joka aamu mennyt seitsemäksi sorvia pyörittämään.*

Suora eli ylädialogi

eli informaatiotason dialogi

Suorassa dialogissa ihmiset puhuvat sitä mitä tarkoittavat, välittävät tietoa itsestään, toisista

ihmisistä, ympäristöstä, tapahtumista. Pelkkä suoran dialogin käyttö jättää vähän aukkoja lukijan mietittäväksi. Informaatiota tosin välittyy, mutta muuten dialogi jää ohueksi.

Marja-Liisa Vartion romaani *Hänen* olivat linnut alkaa suoraan seuraavalla dialogijaksolla:

- *Ei puhuta sitten koko asiasta.*

- *En minä sillä.*

- *Miten minä olisin voinut sanoa jotain noin hupsua, ruustiina sanoit, - en minä niin hupsu ole.*

Alma vaikeni.

- *Siinähan se juuri onkin, että jos lukkari olisi heti juossut tekemään hälytystä niin pappila ei olisi palanut.*

- *Eikös se lukkari teitä herättänyt.*

- *Niin, sitten. Mutta ensin, vaikka näki, että pappila oli tulossa, ei tehnyt mitään.*

- *Eihän se heti ilmielekeillä palanut. Lukkari luuli savua sumuksi, Alma sanoit.*

- *Voi voi, oliko Alma näkemässä. Miksi Alma niin sanoo.*

- *Itsehän ruustinna sanoit että lukkari luuli sitä sumuksi. Mistä minä sen muuten tietäisin.*

- *Voi voi.*

Teksti on pääasiassa suoraa dialogia, mutta sisältää informaatiotason lisäksi paljon pohdittavaa. Itse asiassa tässä kerrotaan jo romaanin juoni, viritellään jännitteitä ja henkilökuvia.

Aladialogi

eli assosiaatiotason dialogi

Aladialogissa ihmiset puhuvat muuta kuin tarkoittavat, siis "valehtelevat". He saattavat puhua näennäisesti suoraa dialogia, mutta sillä on toinen tarkoite tai syvempi sisältö.

Aladialogi on kuin jäävuori, josta näkyy vain pieni osa. Syvällä pinnan alla piilee lukijan aavisteltavissa itse asia. Aladialogin tulee luoda jännitteitä toisaalta lukijan ja teoksen tapahtumien ja toiminnan välille, toisaalta taas teoksen henkilöiden välille. Aladialogi luo odotuksia, jotka kirjoittaja laukaisee sopivin annoksin tarinan etenemisen myötä.

- *Kato, uusi pusero (vihdoinkin! ja kamala!).*

- *Mielenkiintoinen väri (pöyristyttävä).*

- *Teilläpä on eloisa terrieri (kurjasti kasvatettu rakki).*

Opi erottamaan, mitä sanotaan ja mitä tarkoitetaan. Kun kuulet tarkoituksen sanojen alta, osaat myös harjoitella aladialogin kirjoittamista. Vainoharhaisilla tämä mekanismi on liian kehittynyt. He näkevät salaisia viestejä jokaisen puheessa. Vältä ylitulkintoja ja käytä aladiologia vain, kun siitä on kerronnallesi hyötyä. Liian salakavala teksti voi jäädä lukijaltasi tulkitsematta.

Ohipuhuminen

Ihmiset ovat yleensä enemmän kiinnostuneita itsestään ja omista asioistaan kuin toisista ihmisistä ja heidän asioistaan. Syntyy helposti ohipuhumistilanteita, joissa käyty keskustelu onkin yksinpuhelua sen harhakuvitelman valossa, että toinen on hyvä kuuntelija ja osallistuja. Tämän inhimillisen vajavuuden kirjoittaja voi muuntaa tehokeinoksi. On myös syytä muistaa, että hyvä dialogi sisältää yllätyksiä. Repliikit eivät saa olla ennalta arvattavissa.

Esimerkkinä Pentti Saarikosken Kuikanpelto-kuunnelman alku:

Mies tulee sisään.

Vaimo: *Minä jo luulin, että olit joutunut susien suihin.*

Mies: *Tässä on perunaa. Nyt syödään.*

Vaimo: *Ajattelin minä ihan totta, että toisenko kerran minä leskeksi.*

Mies: *Puita pesään. Kattila tulelle.*

Vaimo: *Kun puhuvat kaikenlaista, pelottelevat ihmisiä. Tuntemattomia ja outoja kulkee teillä, kerjäläisiä ja varkaita ja muita*

Mies: *Nyt syödään. Ei koukita kattilasta. Lautaset.*

Vaimo: *Missä sinä olet ollut?*

Mies: *Missä minä olen ollut, perunoita hakemassa, perunoita etsimässä, tässä on nyt perunaa. Kattila vaan tulelle, juhla-valaistus, puita pesään ja kattila tulelle, lautaset ja juhla-valaistus. Kynttilä pitää olla, niin kuin kirkon pöydässä.*

Vaimo: *Se piti säästää jouluksi. Sinä toit sen joulukynttiläksi.*

Mies: *Nyt on joulu.*

Repliikki rakentaa henkilökuvaa

Teoksen henkilöillä on oma puhetapansa, joka on heidän persoonallisuutensa ääni. Henkilöil-

lä on omat asenteensa, sympatiansa, antipatiansa, tapansa ja tottumuksensa, asennoitumisensa ympäristön ja maailman ilmiöihin sekä suhteensa muihin ihmisiin. Replikeissään hän tuo nämä seikat luonteenpiirteidensä ohella esiin tavalla tai toisella tilanteen mukaan. Jokaisen repliikin tulee olla henkilölleen luonteenomainen.

Tarinan ihmisten tulee selkeästi erottua toisistaan. Ei riitä, että yksi änkyttää, toinen sortaa ärrää, kolmas kiroilee, neljäs käyttää murretta jne. Ajatussisältö ratkaisee ja jossakin tietysti myös puhetapa eli tapa ilmaista asiansa (koulu- ja käynyt, oppimaton, maalaisisäntä, kaupunkilainen, nuori, vanha, mies, nainen, lapsi jne.).

Kiven seitsemän veljestä säilyttävät loppuun saakka perusluonteensa, vaikka he kasvavatkin vastuuseen ja järjestyneen yhteiskunnan jäseniksi. Vertailukohdaksi voidaan ottaa Lumikki-sadun kääpiöt - kullakin vain yksi ominaisuus - , jotka pysyvät sananmukaisesti kääpiöinä, heissä ei tapahdu kasvua. Kummassakin esimerkissä yhteistä on kuitenkin se, että jokainen erottuu yksilönä muista, niin veljekset toisistaan kuin kääpiötkin.

Dialogi ei ole magnetofonipuhetta

Ns. elävä puhe on vain materiaalia, josta kirjoittaja muokkaa dialoginsa. Siihen on luotava ylädialogin tapahtumia eteenpäin kuljettava johdonmukaisuus ja aladialogin syvyys jännitteen aikaansaamiseksi

Harrastajakirjoittajan yleisin virhe dialogin rakentamisessa on elävän puheen jäljittely. Parhaimmillaankin siitä syntyy vain pitkästyttävää toistoa, sanojen hapuilemista, jähkailua ja jarrittelua ilman, että tilanne tai henkilökuva sitä vaatisivat.

Puhuttu puhe on erilaista kuin kirjoitettu puhe. Kun olet ensin oppinut kuulemaan tarkasti, miten ihmiset puhuvat, opettele seuraavaksi poistamaan replikeistä kaikki turha aines. Kirjan dialogi on käsiteltyä puhetta. Kun käsittely on tehty hyvin, asiasisältö toistuu puhujan tarkoittamalla tavalla, ja myös hänen puhetapansa rytmi ja muoto säilyvät.

Murteet

Murteilla ja yhteiskunnan eri kielimuodoilla ei ole kirjoittajalle itseisarvoa. Ne ovat kuitenkin

teoksessa osa yhteiskunnan kuvausta. Mutta murretta ei pidä käyttää vain siksi, että se on sanastoltaan hupaisaa. Aito murre saattaa olla raskasta lukea, ainakin sellaiselle, joka ei sitä ymmärrä.

Murteita ei pitäisi kirjoittaa kielitieteilijän tavoin, vaikka osaisikin. Parempaan lopputulokseen pääsee usein tyyliittelemällä ja antamalla vain yleisvaikutelman puhutavasta. Jokin kainuulaismurre voi vaikuttaa suoraan muistiin merkittynä niin huvittavalta, ettei kainuulainen siirtotyöläinen kykene sanomaan teoksessa mitään, mikä eteläsuomalaisen mielestä olisi muuta kuin huvittavaa. Vastaavasti helsinkiläisen nuorison katukieli saattaa tuntua toisissa osissa Suomea vähintään konstailevalta ellei käsittämättömältä.

Sellaiset kirjailija kuin esimerkiksi Pentti Haanpää ja Veijo Meri ovat taitavia repliikin kirjoittajia. Veijo Meren teoksissa jotkut ihmiset puhuvat murretta vain ensimmäisissä vuorosanoissaan, sillä on alueellinen lähtökohta tullut ilmaistuksi, ja se saa riittää. Pentti Haanpää ei kirjoita murretta, hän sujauttaa repliikkiin joko yhden murreosan tai murteelle ominaisen intonaation (sävelkulun, nuotin) ilman yhtään murteellista sanaa. Romaanissa *Isännät* ja isäntien varjot talonsa pulavuosina pankille menettänyt isäntä vastaa Jopi Herneiselle näin:

- Kyllä se piru antaa voimia, kun mies on täynnä kuvitelmia, että tässä puuretaan omaksi ja omien eduksi. Mutta kun sitten sellainen harhakuva luhistuu, niin puulle maistuu työ, vaikka olisi nuorempikin mies...

Tämä repliikki on esimerkki puheenomaisuudesta ilman puheen matkimista.

Seuraavassa esimerkki Sillanpään romaanista *Nuorena* nukkunut. Isä-Kustaa sanoo tytarelleen:

- Kai sinä sen varasi pidät, ettet laivasta jää, ettei kävellä tarvitse.

Repliikissä on hämmäläisen puheen aidot äänenpainot ja sävelkulku, mutta se ei ole murretta. Murteella huomautus kuuluisi:

- Kais sinä sev varas pilät, ettet laivasta jee, ettei kävellä tartte.

Tavallista yleiskieltä käyttäen sanottaisiin vaikkapa näin:

- Kai pidät huolta, ettet myöhästy laivasta, ettei tarvitse kävellä.

Nykyajan teollisuusmaissa, varsinkin kaupungeissa, ihmisiä erottavat raja-aidat kulkevat eri ammattiryhmien ja yhteiskuntaluokkien välillä. Näille rajoille pysähtyvät myös kielenmuutokset ja murteet ovat sosiaalisia murteita. Myös maatalousvaltaisissa yhteisöissä kukin sääty, ylimystö, papisto, porvaristo ja talonpojat puhui paljolti sosiaalisen asemansa mukaista kieltä.

Vanhat paikallismurteet ovat yhteiskunnan teollistuessa vähitellen menettämässä merkitystään. Näin sosiaaliset murteet ovat tulossa entistäkin merkitsevämmiksi.

Kaikkea kielenkäyttöä ohjatkoon kuitenkin tarkoituksenmukaisuus. Kysymys on ennen kaikkea siitä, mitä haluat saada ilmaistuksi.

Tarkista:

- Onko puheella tekstissä jokin merkitys?
- Vievätkö repliikit keirontaa eteenpäin?
- Toistatko repliikissä tekstissä kertomiasi asioita?
- Jauhaako keskustelu liian kauan samaa?
- Puhuvatko eri-ikäiset ja erilaiset ihmiset omalla tavallaan vai tulee ko puhe kaikilla kuin yhdestä suusta?
- Jäljittelevätkö repliikkisi liiaksi ns. elävää puhetta?
- Rakentavatko repliikit henkilökuva?
- Maistuvatko repliikkisi paperilta? Muistuttavatko ne enemmän kirjoista kuin elämästä tuttua puhetta?
- Ovatko repliikkisi ennalta arvattavissa?
- Sisältävätkö repliikkisi enemmän kuin aluksi näyttää?